نووسینی د. زاهیر سوران .

11 ی ئەیلولی 2004 .

دیزانتری ئەمیبیایی
(Amebiasis Dysentery)

یەکێکە لە هەوکردنە گرنگەکانی کۆئەندامی هەرس کە لە کوردستاندا زۆر بڵاوە ، پاراسایتەکە لە ڕیخۆڵە ئەستوورەدا نیشتەجێ دەبێت و پاشتر دەبێتە هۆی هەوکردنی دیزانتریێ. بە پێی ڕاپۆرتی وەزارەتی تەندروستی ئێراق بۆ ڕ ت ج لە ساڵی 2001 دا ژمارەی تووشبوانی تۆمارکراو لە ئێراقدا 652,314 کەس بووە .(14).

هۆزانی

پرۆتۆزۆرێکە لەکۆمەڵی ڕیزۆپۆد جۆری Entamoeba histolytica ، تەنیا جۆرێکە دەبێتە هۆی نەخۆشی لەمرۆڤدا.

ئەمیش دوو جۆرن:

- جۆری ماگنە ، لە نێوان 20-40 میکرۆندایە, زۆر بزێوە و لەپردا دەردەکەوێت.
- جۆری مینوتە ، لەنێوان 15-20 میکرۆندایە, نا بزێوە و هێواش دەردەکەوێت و تورەکەکە 4 ناووکی تیادایە و نزیکەی 15 میکرۆنە. پرۆتۆزۆرەکە لە دەمەوە لەگەڵ خۆراکدا دەچێتە نێو گەدەوە و پاشتریش شلەی پەنکریاس, دیواری دەرەوەی کیسەکە دەتوێنێتەوە و پرۆتۆزۆرەکە دێتە دەرەوە و پاشتر بەئاسانی دەگاتە ڕیخۆڵە ئەستوورە.

پەتازانی

نەخۆشییەکە لە وڵاتە گەرمەکان, شێدارەکان بەتایبەتی لە ناوچە ئیستیوایەکان و نیمچە ئیستیواییەکان دا دەردەکەوێت. لە 10٪ ی بارەکاندا هەوکردنەکە دەگاتە دەرەوەی ڕیخۆڵەکان. هەروەها بەرێژەیەکی نادیار خەڵکی تووشی دیزانتری (جار جارخوێناوی) دەکات. لە هەندێك وڵاتدا هەوکردنەکە لە مانگی یولی دا کە گەرمەو هەندێکی دی لە جەنیوەری دا زۆر بلاوە.

ڕێگاکانی گواستنەوە

- پەیوەندی ڕاستەوخۆ: پیس بوونی دەست یان خواردن بە تورەکەی ئەمیبیاکەوەیە.
- پەیوەندی ناڕاستەوخۆ: خواردنەوەی ئاو ، خواردنی میوە و سەوزەمەنی یان میوەی نەگەیووەوە دەبێت.
- مێش لەکاتی نیشتنەوەی دا بەسەر پیساییەوە ئەمیبیاکە دەگوێزێتەوە بۆ مرۆڤی لەش ساغ لەوانەیە ماوەی درمێتی ئەم دیزانترییە مانگێك بێت و لەوانەشە ساڵێك بێت.

نیشانەکان

ماوەی کرکەوتنی ئەمیبیا کەلەنێوان 1-4 هەفتەدایە.

لەماوەی دەرکەوتندا: ماوەی کرکەوتنی ئەمیبیاکە لەنێوان 1-2 هەفتەدایە. سەرەتا هێدی هێدی مرۆڤ بێهێز و لاواز و خەواڵو دەبێت ، کەمێ سکچوون و سوکە تای لەگەڵدایە. لەپڕ مرۆڤ تایەکی مامناوەندی لێدێت ، ژانە سك ، سکچوون ، (**سەرەتا پیسایی لەگەڵدایە**) و پێویستە مرۆڤ زۆر هێز لەخۆی بکات تا پیسایی بکات ، پاشتر پیسایی خوێنی لەگەڵدایە.

سکچوون لە 1-2 هەفتەدا دەردەکەوێت: ژانە سك و ژانە سەر ، هێڵنجدان و ڕشانەوە دەردەکەوێت مرۆڤ هەست دەکات پیسایی دێت بەڵام هیچ نایەت واتە (کۆمە جوزەی دەبێت).

پاشتر ژمارەی سکچوونەکان زێد دەکات و نەخۆش بەلەفیرێ پێدەکەوێت. لە 24 کاژێردا 10-15 جار سکی دەچێت و هاوکات کێشی لەش کەم دەبێتەوە ، پێست هیشك دەبێتەوە ، ئارەزووی خواردنی نامێنێت ، لاوازی و بێهێزی و کەمخوێنی لەنەخۆشدا دەردەکەوێت. هەندێك جار ئەمیبیاکە دەبێتە هۆی کوون بوون و خوێن بەربوونی ڕیخۆڵە و هەوکردنی پەردەی هەناو. هەندێك جاری دی ئەمیبیاکە دەداتە جگەر و مرۆڤ تووشی (تا ، ماندوویی ، کەمبوونەوەی کێشی لەش ، ژانی نێوان پەراسووەکان ، ژانی شانی ڕاست و گەورەبوونی جگەر و کێمکردن) دەکات. هەندێك جاریش ڕێڕەوی نەخۆشییەکە بەرەودرێژخایەنی دەڕوات ، جا پرۆتۆزۆرەکە یان خۆی حەشار دەدات یان بەهۆی چارەکردنی

ناپێکەوە ون دەبێت و لە نەخۆش وایە چاکبۆتەوە وەپاش ماوەیەك هەوکردنەکە هەڵدەداتەوە ، ئەو کەسانەش کە گومان دەکەن هەڵگری ئەمیبیاکەن بێئەوەی پێ بزانن کەسانی دی تووشی ئەمیبیاکە دەکەن.

جۆرەکانی دیزانتری :

- جۆری ئاسایی. – جۆری کوتوپڕ. – جۆری هەڵچوو.
- جۆری بەردەوام. – جۆری مامناوەندی. – جۆری بێنیشانە.

هەندێك جار لە 20٪ ی بارەکان دا ئەمیبیاکە دەچێتە دەرەوەی ڕیخۆڵە و ئەندامەکانی دی دەسووتێنێتەوە و دەبێتە هۆی زەردوویی کوتوپڕ ، زەردوویی درێژخایەنی ئەمیبیایی ، ئاشینی ئەمیبیایی سییەکان و ئاشینی سپڵ و مەژی.

جیاوازی نێوان دیزانتری بەکتریایی و ئەمیبیایی

بنەماکان	بەکتریا	ئەمیبیا
بەگشتی	نەخۆشییەکی کوتوپڕ بڵاوبۆتەوە.	نادرێژخایەنەوجاروبار دەردەکەوێت.
کرکەوتن	کورتە و نزیکەی 7 ڕۆژە.	نزیکەی 20–90 ڕۆژان دەخایەنێت.
سەرەتا	لەپڕ نەخۆشییەکە دەردەکەوێت.	هێدی هێدی دەردەکەوێت.
باری نەخۆش	خراپە (هەندێك جار ژەهراویە).	بەگشتی باشە.
تالێهاتن	نەگۆڕە.	بەبێ ئالۆزکارییەکان بێ تایە.
ئالۆزکارییەکان	جومگەسۆی زۆر جومگە.	ئاشینی جگەر.
ڕێڕەوی درمەکە	چەند ڕۆژێك یان چەند هەفتەیە.	جاری وا هەیە ساڵ دەخایەنێت.
ئازاری سك	نەگۆڕە و نێو سك دەگرێتەوە.	لەوانەیە ئازار دەرنەکەوێت.
تێستی پیسایی	ژمارەیان زۆرە, ڕەنگیان سوری گەشە بێ بۆنە.	پیسایی کەمە و ژمارەیان زۆرە ، ڕەنگیان تاریکە ریشاڵی خوێنی لەگەڵدایە ، بۆنی خوێنی لێدێ.
	بەرتەکی تفتە.	بەرتەکی ترشە.
	نەبوونی ئیۆزینۆفیل و کریستاڵی Charco-Leyden.	بوونی ئیۆزینۆفیل و کریستاڵی Charco-Leyden.

دەستنیشانکردن

- نیشانەکانی سەرەوە.
- تێستی پاراسیتی بۆ جوداکردنەوە و ناسینەوەی جۆرەکانی هێلکە یان ئەمیبیا ، بەهۆی (تێستیڕاستەوخۆ) ی تاقیگاوە دەبێت.
- چاندن . سێرۆزانی .
- بەرزبوونەوەی خرۆکەی سپی .
- سەیرکردنی کۆم و ڕیخۆڵە بەهۆی (کولونبین ڕێکەبین) ڕێڕەوی نەخۆشییەکە بەگشتی باشە و لە ژێر پارێز و دەرماندا چارەسەری نەخۆشییەکە دەکرێت.

چارەسەرکردن

- پاکوخاوێنی زۆر گرنگە تا هۆی دیزانتریەکە نەگوێزرێتەوە.
- باشترین دەرمان بۆ لەناوبردنی ئەمیبیاکە بریتییە لە میترۆنیدازۆڵ.

میترۆنیدازۆڵ بەم شێوەیە بەکاردەهێنرێت: پێویستە بۆ یەك کگم کێشی لەش 30–40 ملگم میترۆنیدازۆڵ ڕۆژی 3 جاران, بۆ ماوەی 5 ڕۆژان بدرێت بە نەخۆش.

یان

یەك ژەمی 750 ملگم میترۆنیدازۆڵ بۆ ماوەی 3 ڕۆژان دەدرێت بە نەخۆش. پاش 2–3 مانگ پێویستە جارێکی دی تێستی پیسایی نەخۆش دووبارە (بۆ دڵنیابوون لەنەمانی ئەمیبیا) بکرێتەوە.

لە کاتی ئەمیبیای دەرەوەی ڕیخۆڵەدا پێویستە نەخۆش 750 ملگم میترۆنیدازۆڵ بۆ 5–10 ڕۆژان لەگەڵ 600 ملگم Idoquinol بۆ هەمان ماوە وەربگرێت. لەم ساڵانەی دوایدا 3 ژەمی 500 ملگم دەرمانی Furamide=Diloxanidfuroat بۆ گەورە ساڵان و 20 ملگم / کگم / ڕۆژانە دابەش دەکرێت بە 3 ژەمدا بۆ 10 ڕۆژان بدرێت بەنەخۆش. ئەو کەسانەی کەهەڵگری ئەمیبیاکەن پێویستە ماوەی 10 ڕۆژان بەهەمان دەرمان چارە سەربکرێن.

خۆپاراستن

- شتنەوەی میوە و سەوزە پێش خواردنیان.
- قەلاچۆکردنی مێش تا لەخۆراك نزیك نەبێتەوە یان بەسەر خۆراکەوە نەنیشێتەوە.

سەرچاوەکان

1– د . زاهیر سوران ، نەخۆشییە درمەکان ،سۆ بەکتریاییەکان ، بەشی چوارەم ، چاپی یەکەم ، سلێمانی–کوردسان ، 2004 .

References:
1.Simona Radulescu and Ernest A. Meyer, Medical Parasitology, All Edition Bucharest 1994; 9-21.
2.Leonescu, M. In: Infectious Diseases, Didactic and Pedagogic Ed, Bucurest-1980.
3.Marin GH. Voiculescu, Infectious Diseases, Medical Ed, Vol 2. Bucurest-1990; 521-531.
4.Benenson, A. Control of Communicable Diseases in Men, Ed. A 14-a Amer. Publ. Health Ass., 1985.
5.Jonathan I,. et al., Amebiasis. In: Principles and Practice of Infectious Diseases, 1995;2395-2408.
6.Shiga K. Observations on the epidermiologiy of desentery in Japan. Philippine J Sci. 1906; 1: 485.
7.Select Committee. Amebiasis outbreak in Chicago: Report of a special committee. JAMA. 1994.
8.Hardy A, and Watt J. The acute diarrheal diseases. JAMA. 1994; 124:1173.
9.Abram S. Benenson, Control of Communicable Diseases in Men, Ed a 75th Amer. Publ. Health Ass., 1990.
10.Getting HS. Bacillary dysentery. Trans Soc Trop Med Hyg (Lond). 1915; 8:111.
11.Paul H. The Control of Diseases. 2nd ed. Baltimore: Williams & wilkins, 1964; 293.
12.Adems EB. Macleod in: Invasive amibeasis. Medicine 56: 315, 1977.
13.Ulf Bronner; Terapi-rekommendation, parasit sjukdommer, Karolinska sjukhus, Handledning, samanstڵllning ,stockhom 2000.
14. Communicable Disease Profile IRAQ, updated 19 mars 2003, WHO/CDS/2003.17